

Вона була з тих гарненьких, чарівних дівчат, що немов через помилку народжуються іноді в чиновницьких родин. Вона не мала ні посагу, ні надії на спадщину або на те, що її зустрине, оцінить, покохає і візьме за дружину який-небудь багатий та знатний чоловік; отож вона погодилась вийти заміж за дрібного чиновника міністерства народної освіти.

Не маючи коштів гарно вдягатися, вона вбиралася скромно й почувала себе нещасною, як парія, бо для жінок нема ні каст, ні породи — краса, грація та чарівливість заміняють їм походження та родинні привілеї. Властивий їм такт, гнучкий розум та смак — ось єдина ієрархія, що рівняє дочок простолюду з вельможними дамами.

Вона постійно страждала, бо відчувала, що народилася для всіх принад, для всіх розкошів життя. Вона страждала, бачачи мізерність свого житла, вбогі стіни, потерті крісла, вицвілі фіранки. Всі ці речі, що на них інші жінки її кола не звертають уваги, завдавали їй болю. Самий вигляд дівчини-бретонки, що прибирала її скромну господу, викликав у неї гіркі жалі та химерні мрії. Вона мріяла про мовчазні передпокої, де стіни вкрито східними тканинами, де світять високі бронзові торшери і де в широких кріслах куняють два поважні лакеї в коротких штанах, приспані важким жаром калориферів. Вона мріяла про великі салони, оббиті старовинним шовком, про вишукані етажерки, заставлені коштовними дрібничками, про маленькі, гарненькі й запашні вітальні, де о п'ятій годині точиться розмова з найближчими друзями, славетними й блискучими людьми, увага яких тішить кожну жінку.

Коли вона сідала обідати до круглого столу, застеленого скатертиною триденної свіжості, проти чоловіка і він, відкривши супову вазу, захоплено вигукував: "Га! Ось це добрий суп! Нема нічого кращого!.." — вона мріяла про вишукані обіди з блискучим срібним посудом, у кімнаті, де з шпалер дивляться стародавні постаті та чудернацькі птахи у химерному лісі; вона мріяла про добірні страви на розкішних тарілках, про компліменти, які шепочуть їй і які вона слухає з

загадковим усміхом, підносячи до уст шматок рожевої форелі або крильце рябчика.

Вона не мала ні вбрань, ні коштовностей, анічогісінько. Проте тільки в цьому вона й кохалась, тільки в цьому

вбачала своє призначення. їй хотілося подобатися, бути бажаною, звабливою, не схожою на інших.

У неї була багата подруга, з якою вона виховувалась в одному монастирі і якої не хотіла тепер одвідувати, так тяжко вона страждала, вертаючись потім до себе. Цілими днями вона плакала з туги, жалю, розпачу та нудьги.

Одного вечора її чоловік повернувся додому з урочистим виразом на обличчі й подав їй великий конверт.

— На, — сказав він, — тут є щось для тебе.

Миттю розірвавши конверт, вона витягла з нього картку, на якій було надруковано:

"Міністр народної освіти та пані Жорж Рампонно просять пана та пані Луазель завітати на вечір до міністерства, в понеділок, 18 січня".

Замість умлівати від захвату, як сподівався її чоловік, вона спересердя кинула запрошення на стіл.

— Навіщо воно мені?

— Але ж, люба моя, я гадав, що ти будеш рада. Ти ніде не буваєш, а тут така щаслива нагода. Я на превелику силу дістав запрошення. Всі

його домагались, — це велика відзнака, таке випадає далеко не всякому чиновникові. Ти побачиш там увесь офіційний світ.

Вона роздратовано подивилась на нього і з серцем відповіла:

— Що ж, на твою думку, я одягну на цей бал?

Йому таке й на думку не спадало; він пробелькотав:

— Та сукню, в якій ти ходиш до театру. Вона здається мені дуже гарною.

Враз він замовк, здивований, розгублений, бачачи, що його жінка плаче. Дві великі сльозини поволі котилися з її очей до кутиків рота.

— Що з тобою? Що з тобою? — белькотав він.

Зробивши над собою зусилля, вона погамувала горе

й спокійно відповіла, витираючи мокрі щоки.

— Нічого. Тільки я не маю вбрання, а тому й не можу поїхати на цей бал. Віддай запрошення комусь із товаришів по службі, чия дружина одягається краще за мене.

Його охопив розпач.

— Послухай, Матільдо, — мовив він. — А скільки б коштувала пристойна, проте скромна сукня, що й іншим разом могла б стати тобі в пригоді?

На'хвилинку вона замислилась, подумки підраховуючи видатки й прикидаючи, скільки можна попрохати, щоб ощадливий чоловік не зойкнув з переляку й не відмовив остаточно.

Врешті вона, вагаючись, відказала:

— Я не знаю напевне, але, по-моєму, чотириста франків вистачило.

Він трохи зблід, бо саме стільки він заощадив, щоб купити собі рушницю і полювати наступного літа в околицях Нантера з кількома приятелями, що стріляли там по неділях жайворонків.

Проте він відповів:

— Гаразд. Я дам тобі чотириста франків. Дивись тільки, щоб сукня була гарна.

Надходив день балу, а пані Л у аз ель здавалася сумною, занепокоєною, стривоженою. Сукня була, проте, готова. Якось увечері чоловік сказав їй:

— Що з тобою? Ось уже три дні ти якась дивна.

Вона відповіла:

— Мені сумно, бо в мене нема жодної коштовності, жодного самоцвіту, нічого, що я могла б одягти на себе. Я матиму зовсім нужденний вигляд. Здається, краще мені зовсім не їхати на цей вечір.

— Приколи живі квіти, — відказав він. — Узимку це вважається навіть елегантним. За якихось десять франків ти матимеш дві чи три розкішні троянди.

Та він її не переконав.

— Ні... нема цічого принизливішого, як мати вбогий вигляд серед багатих жінок.

Тоді чоловік вигукнув:

— Ох, яка ж ти дурна! Та піди до своєї подруги Фо-рестье і попроси її позичити тобі прикраси. Адже ти з нею в досить добрих стосунках.

Вона радісно скрикнула:

— Ай справді! Я зовсім про це забула!

Другого дня вона подалася до подруги й розповіла їй про свою скруту.

Та підійшла до дзеркальної шафи, дістала велику шкатулку, принесла її, відчинила й сказала пані Луазель:

— Вибирай собі, моя люба.

Спочатку вона побачила обручки, потім перлове намисто, потім оздоблений самоїдеїтами золотий венеціанський хрест чудової роботи. Вона поміряла прикраси перед дзеркалом, вагалась, не в змозі розлучитися з ними, покласти їх назад. І все питала:

— У тебе більш нічого немає?

— Та є. Шукай собі. Я ж не знаю, що тобі може сподобатись.

Раптом вона помітила розкішне діамантове намисто в чорному атласному футлярі, і серце в неї шалено забилося в грудях. Тремтячими

руками застібнувши намисто на сукні з високим коміром, вона аж скам'яніла в захваті перед самою собою.

Потім невпевнено, боячись відмови, спитала:

— Чи можеш ти позичити мені це, тільки це?

— Авжеж, можу.

Вонаї кинулась на шию подрузі, палко її поцілувала й побігла геть зі своїм скарбом.

Надійшов день балу. Пані Луазель мала успіх. Вона була краща за всіх жінок — елегантна, граційна, усміхнена й несамовита з радості. Усі чоловіки дивились на неї, запитували, хто вона така, намагалися познайомитись з нею. Чиновники для особливих доручень хотіли танцювати з нею вальс. Її помітив сам міністр.

Вона танцювала з захватом, пристрасно, сп'яніла від утіхи, не думаючи ні про що, у триумфі своєї краси, в славі свого успіху, в якомусь мареві щастя, причиною якого були всі ці поклоніння, всі ці захоплення, всі оці розбуркані жадання, оця її іцлковита перемога, така принадна для жіночого серця.

Додому вона пішла о четвертій годині ранку. Чоловік з опівночі спав у маленькій порожній вітальні разом з трьома іншими гостями, чиї дружини теж дуже веселились.

Він прикрив їй плечі накидкою, яку приніс їй, щоб їхати вже з балу, скромне повсякденне вбрання, що так не пасувало до елегантності її бальної сукні. Вона це відчула й захотіла втекти, щоб її не помітили інші жінки, що кутались у дорогі хутра.

Луазель утримував її:

— Почекай-но. Ти ще застудишся надворі. Я пошукаю карети.

Але вона не слухала його й швидко спускалася сходами. На вулиці екіпажа близько не було, і вони стали гукати всім візникам, що проїздили віддалік.

Вони йшли до Сени, втративши всяку надію, трусячись від холоду. Нарешті знайшли на набережній одну з тих

нісших карет, які можна побачити в Парижі тільки вночі, немов удень вони соромляться свого убогства.

Візник довів їх додому, на вулицю Мартір, і вони сумно увійшли до свого житла. Для неї все було скінчене. А він думав про те, що о десятій годині йому треба вже бути в міністерстві.

Ставши перед дзеркалом, вона зняла з плечей накидку, щоб ще раз помилуватися з свого блискучого вигляду, і раптом скрикнула. В неї не було більш на шиї намиста.

— Що з тобою? — спитав її напівроздягнутий уже чоловік.

Вона повернулася до нього, наче божевільна:

— У мене... у мене... в мене нема намиста пані Форестьє.

Він розгублено підвівся:

— Що таке?.. Як так?.. Бути не може!

Вони заходились шукати його в згортках сукні, пальта, в кишенях, скрізь. Проте ніде не знайшли.

— А ти певна, — спитав він, — що воно в тебе було, коли ми йшли з балу?

— Авжеж, я торкалася до нього в вестибюлі міністерства.

— Але ж якби ти його загубила на вулиці, ми почули б, як воно впало. Отже, воно в кареті.

— Так, це можливо. Ти запам'ятав номер?

— Ні. А ти також не поглянула?

— Ні.

Вражені, вони дивилися одне на одного. Нарешті Ілуа-зель одягся знову.

— Я піду, — сказав він, — переглянути всі ті місця, де ми йшли пішки, може, мені пощастить ще знайти його.

І він вийшов. Вона так і залишилась у бальній сукні, не маючи сили роздягтися, впавши на стілець, не світячи вогню, не маючи в голові жодної думки.

Чоловік вернувся о сьомій ранку. Він не знайшов нічого.

Потім він подався до поліцейської префектури, до редакцій газет, щоб дати оголошення про винагороду, на візникові стоянки, тобто побував скрізь, куди його вела надія.

Вона чекала цілий день, так само пригнічена цим жахливим нещастям.

Луазель повернувся аж увечері блідий і змарнілий; він не знайшов намиста.

— Треба, — сказав він, — написати твоїй подрузі, що ти зламала застібку і віддала її полагодити. Тоді ми матимемо час щось придумати.

Вона написала листа під його диктовку.

Наприкінці тижня вони втратили вже всі надії.

Тоді Луазель, що постарів років на п'ять, заявив:

— Треба замінити намисто.

Другого дня, взявши футляр, вони пішли до ювеліра, прізвище якого стояло на кришці. Той попорпався в книгах:

— Це намисто, пані, куплено не в мене; я зробив тільки для нього футляр.

Тоді вони стали ходити від ювеліра до ювеліра, шукаючи намиста, подібного до загубленого, пригадуючи, яке воно було, радячись одне з одним, обоє знемагаючи від горя й гнітючої туги.

В одній крамниці Пале-Рояля вони знайшли кольє, що здалося їм точно таким, яке вони шукали. Воно коштувало сорок тисяч франків. Відступили їм його за тридцять шість тисяч.

Вони попросили ювеліра не продавати кольє протягом трьох днів. погодилися також, що він бере його назад за тридцять чотири тисячі франків, якщо загублене намисто знайдеться до кінця лютого.

Луазель мав вісімнадцять тисяч франків, що дістались йому в спадок від батька. Решту треба було позичити.

І він позичив гроші, в кого просячи тисячу франків, в кого п'ятсот, де п'ять луїдорів, де три. Він підписував векселі, брав на себе згубні зобов'язання, мав справи з усякими лихварями та позичальниками. Він заплутав усе своє дальше життя, ставив підписи, не знаючи навіть, чи спроможеться сплатити, і врешті, пригнічений жахливими картинами прийдешності, безпорадними злиднями, що оце зваляться на нього, перспективою всіляких матеріальних нестатків і моральних мук, він пішов по нове намисто та й виклав на прилавок крамаря тридцять шість тисяч франків.

Коли пані Луазель віднесла намисто пані Форестьє, та ображено заявила:

— Тобі треба було б вернути його раніше, бо воно могло мені знадобитися.

Вона навіть не відкрила футляр, чого так страхалась її подруга. Що б тільки подумала вона, помітивши підміну? Що б-вона їй сказала? Чи часом ще не стала б вважати її за злодійку?.

Пані Луазель зазнала жахливих злигоднів. Вона відразу, проте, героїчно скорилася своїй лихій долі. Треба було виплатити страшенні борги. І вона таки виплатить! Звільнили служницю й перемінили житло, найнявши мансарду під дахом.

Їй довелося познайомитися із усілякою чорною хатньою працею, з осоружним їй куховарством. Вона мила посуд, ламаючи рожеві нігті об масні горщики та об денця каструль. Вона прала брудну білизну, сорочки та ганчірки, розвішуючи їх потім на шворці, щоранку виносила на вулицю сміття й тягала нагору воду, зупиняючись на кожному поверсі перепочити. Вона одягалась, як простолюдинка, і, взявши в руки кошики,

йшла до овочевої чи бакалійної крамниці або до різника, де торгувалась і лаялась, відстоюючи кожне су із своїх нужденних грошей.

Щомісяця доводилося сплачувати одні векселі, поновлювати інші, домагатися відстрочки.

Чоловік працював вечорами, звіряючи рахунки якомусь крамареві, а ночами часто переписував рукописи, одержуючи по п'ять су за сторінку.

Таке життя тривало десять років. Через десять років вони посплачували врешті всі борги, з процентами та різними додатковими нарахуваннями.

Пані Луазель здавалася тепер старою. Вона стала якоюсь простацькою жінкою, брутальною, суворою, що їх так багато в убогих родинх. Розкудлана, з спідницями, що зсувалися набік, з завжди червоними руками, вона говорила гучним голосом і сама мила підлогу. Але іноді, коли чоловік був на службі, вона сідала коло вікна і згадувала давнішню вечірку, отой бал, де вона була така гарна, де мала такий блискучий успіх.

Що сталося б, коли б вона не загубила тоді отого намиста? Хто його знає? Хто знає? Яке ж воно дивне, яке ж мінливе наше життя! Як мало треба, щоб загинути або врятуватись!

Якось у неділю, вийшовши прогулятися трохи Єлисейськими Полями, щоб відпочити від тижневої праці, вона побачила даму, що гуляла з дитиною. Це була пані Фо-рестьє, така сама молода, така сама гарна, така сама зваблива.

Пані Луазель зворушилась. Чи сказати їй? Авжеж, звичайно. Тепер, сплативши вже борги, можна розповісти. Чом би й ні?

Вона підійшла ближче.

— Добридень, Жанно.

Та, не впізнавши її, здивувалась такому фамільярному вітання якоїсь міщанки.

— Але... пані,— промимрила вона, — я вас не знаю... Ви, мабуть, помиляєтесь...

— Ні. Я — Матільда Луазель.

Тоді її подруга скрикнула:

— О!.. Бідна моя Матільдо, як же ти змінилась!

— Так, відколи ми бачились востаннє, я зазнала багато лиха, багато злигоднів... і все через тебе!

— Через мене? Яким чином?

— Пам'ятаєш те діамантове намисто, що ти позичила мені на бал у міністерстві?

— Еге ж. То що ж з того?

— Так ось, я його загубила.

— Як так? Ти ж мені його принесла.

— Я принесла тобі інше, точнісінько таке саме. І цілих десять років ми за нього виплачували борг. Ти розумієш, як нам важко довелося, ми ж не мали нічого. Тепер з цим скінчено, і я страшенно з того рада.

Пані Форестьє аж спинилась:

— Так ти кажеш, ви купили нове намисто замість мого?

— Так. А ти нічого й не помітила? Вони були дуже схожі.

І вона усміхнулась переможно і простодушно.

Пані Форестьє схвильовано схопила її за руки:

— О моя бідна Матільдо! Таж мої діаманти були фальшиві! Вони коштували щонайбільше п'ятсот франків.